

Liselotte Jakobsen

Ellinor Platzer:

*Från folkhem till karriärhushåll.
Den nya husliga arbetsdelningen*

Avhandling i sociologi, Växjö universitet 2007. Lund: Arkiv förlag.

Vid socialdemokraternas ekonomiska seminarium i Visby sommaren 1993 framförde nationalekonomen Anne-Marie Pålsson ett förslag om skattereducerade hushållstjänster. Förslaget gav upphov till en långvarig, infekterad och ideologiskt laddad debatt, den så kallade "pigdebatten", och det fastnade på debattstadiet. Inte förrän första juli 2007 blev det möjligt att stifta en lag om skatteavdrag för hushållstjänster.

Denna nygamla efterfrågan på hushållstjänster är utgångspunkten för Ellinor Platzers avhandling om hemarbete och hushållstjänster i Sverige från 1930-talet fram till dagens situation. Det är en sammanläggningsavhandling bestående av fyra delstudier och en förhållandevis omfattande introduktion. Delstudierna representerar flera olika infallsvinklar på problematiken omkring hushållstjänster. Här finns en rättssociologisk analys av "pigdebatten", en historisk genomgång av variationen i efterfrågan och utbud av hushållstjänster under 1900-talet, en studie av köparna av hushållstjänster samt en undersökning av det au pair-system som etablerades i Sverige från mitten av 1980-talet och framåt.

Platzer stöder sig i de olika delstudierna på varierande typer av material: egen och andras forskning, statliga utredningar, riksdagsmotioner, offentliga rapporter och utvärderingar, rättsliga dokument, informationsmaterial, artiklar i dags- och fackpress, statistik, enkäter och intervjuer. Som helhet är det ett omfattande material, men i de två sista artiklarna ändå i delar ganska begränsat. Detta kommenteras emellertid av författaren, som menar att även om generalisering inte är möjlig, så ger materialet ändå värdefulla inblickar – något man som läsare kan hålla med om.

Liselotte Jakobsen är docent i sociologi och verksam vid Centrum för genusforskning, Karlstads universitet.
Liselotte.jakobsen@kau.se

Introduktionen

Introduktionen samlar upp och sammanställer informationen från de fyra delstudierna, men den har även ett vidare syfte; den utgör också en egen studie. De fyra delstudierna knyts samman inom ramarna för en fördjupad problematisering, med nya frågeställningar, svar och slutsatser. I introduktionen presenteras även sociologiska teoretiska ansatser, som kan tänkas bidra till en djupare förståelse av de studerade fenomenen, nämligen Lewis Cosers begrepp ”giriga institutioner” och livsformsanalys.

Platzer konstaterar att problematiken omkring hushållstjänster allt sedan industrialiseringen till största delen har handlat om kvinnors möjligheter att kunna förena yrkeskarriär med förvärvsarbete. I anslutning till detta formulerar hon ett antal frågor med utgångspunkt i C Wrigth Mills distinktion mellan *privat troubles and public problems*. Hon påpekar att hindren för att förena yrkeskarriär med hemarbete ofta framstår som ett privat bekymmer, men att det uppenbarligen under vissa tidsperioder och förhållanden kan bli till ett politiskt problem som kräver åtgärder. Hon vill veta hur detta går till, och frågeställningarna som formuleras lyder: Vad krävs för att ett personligt bekymmer ska ”tränga igenom” och bli till en samhällelig angelägenhet? Vilka offentliga åtgärder har vidtagits för att lösa problemen? Vilka nya privata bekymmer har sociala och ekonomiska förändringar gett upphov till?

Tre historiska perioder urskiljs som särskilt strategiska att undersöka: 1930-talet, 1960-1970-talen och 1990-2000-talet. Platzer kommer fram till att ett antal betydelsefulla förändringar kännetecknade den första fasen, 1930-talet: gifta ”mellanskikt kvinnors” krav på yrkesarbete, vilket skapade ett behov av avlastning i familjearbetet; satsningar på bättre förhållanden för barn; professionaliseringen av traditionellt kvinnoarbete; samt kollektiva lösningar på problemet med att förena arbete och familj. Samtidigt blev dessa, då nya, företeelser efterhand till vad hon kallar ”institutionaliserade värden”, som kom att forma det politiska handlandet och lagstiftningen under kommande perioder.

Detta är då exempel på hur ursprungligen ”privata bekymmer” blev till ”samhälleliga problem”, men också på hur offentliga åtgärder för att lösa privata bekymmer har gett upphov till nya privata bekymmer. Platzer menar att det är de kollektiva lösningarna, särskilt utbyggnaden av den offentliga barnomsorgen, som är grunden för uppkomsten av allt fler tvåkarriärfamiljer, eftersom detta gjorde det möjligt för både kvinnor och män att ha familj men ändå arbeta heltid. Och just tvåkarriärfamiljerna var anledningen till att åtgärderna in på 1980-talet inte längre räckte till. Ökande krav i arbetslivet blev en börda för i synnerhet de tvåkarriärfamiljer som åtgärderna möjliggjorde; tvåkarriärfamiljerna efterfrågade allt mer hushållstjänster som ett komplement till de kollektiva lösningarna. Det har nu också långt om länge resulterat i att staten har gått in med en lag om skattesubventionerade hushållstjänster.

Platzer framhåller vidare att de privata bekymren alltid har framställts som att de är allas bekymmer, och att åtgärderna har presenterats som något alla skulle tjäna på. Men i själva verket har det hela tiden rört sig om vissa gruppers bekymmer – det samhällseliga mellanskiktets bekymmer. Detta är också den bild vi får i de fyra delstudierna.

Delstudierna

Studien av ”pigdebatten”, ”En icke-lag i sökljuset. Exemplet hushållstjänster i Sverige”, är intressant och resulterar i en slutsats som strider mot tidigare analyser på området. Man har menat att debatten uppstod eftersom skattereducerade hushållstjänster är ett borgerligt önskemål och omöjligt att införa i Sverige på grund av ett mycket starkt vänsterpolitiskt motstånd. Platzer ifrågasätter detta, särskilt som man på senare tid i många länder i Europa, inklusive de nordiska, har infört skattereduktion för hushållstjänster, men utan att det lett till reaktioner som de i Sverige. Via en systematisk jämförelse med ett sådant land, Danmark, når hon fram till slutsatsen, att anledningen till att lagförslaget mötte sådant massivt motstånd i Sverige var att de nödvändiga institutionella förutsättningarna för att genomföra lagen saknades.

I Sverige framfördes lagförslaget av fel aktörer i fel sammanhang och med fel argument. Förslaget kom från en person som då stod utanför den etablerade partipolitiken, och dessutom vid en tid då Sverige hade en borgerlig regering. Som motiv för lagen anfördes först och främst ökad jämställdhet; lagen skulle göra det möjligt för kvinnor att på mera lika villkor konkurrera med män i yrkeslivet. Dessutom var förslaget en del av ett större förslag, som handlade om ett systemskifte i den svenska ekonomiska politiken. Argument om minskad arbetslöshet och svartarbete förekom, men de var mer underordnade. Motståndarna menade att det var mellanskiktsfamiljer och högutbildade kvinnor som skulle gynnas; lagförslaget blev en klassfråga och även en etnicitetsfråga.

I Danmark, däremot, kom förslaget från en regeringskoalition dominerad av socialdemokraterna. De främsta argumenten var just att arbetslösheten och svartarbetet skulle minska, och överhuvudtaget framstod förändringarna som något som ”alla” skulle tjäna på. Frågan fick aldrig någon tydlig ideologisk prägel.

Platzer påpekar vidare att även i Finland och Norge har liknande lagar stiftats, och även här på vänsterinitiativ. Konklusionen blir därför, att om det svenska förslaget hade sett annorlunda ut och förts fram av andra aktörer och med andra argument, samt kommit vid en tid med en socialdemokratisk regering, så hade det haft en helt annan chans att bli verklighet: ”Förslag som kan verka gå emot de jämlikhetssträvanden som har karakteriserat svensk och nordisk politik under andra halvan av 1900-talet måste komma till på socialdemokratiskt initiativ för att vinna legitimitet och stöd” (sid 68-69).

Platzer slår emellertid fast att det är framväxten av allt fler ”tvåkarriärfamiljer” som står bakom de senaste decenniernas nya efterfrågan på hushållstjänster. Tvåkarriärfamiljerna är överhuvudtaget nyckelgruppen om vi vill förstå de historiska förändringarna på marknaden för hushållstjänster. I studien ”Från privata lösningar till kollektivt ansvar och tillbaka igen. De nya hushållstjänsterna i Sverige”, undersöker författaren just hur och varför efterfrågan och tillgång på huslig arbetskraft har varierat historiskt, samt vilka konsekvenser variationerna fått. Här får vi klart för oss att husligt arbete handlar om kvinnors arbete, obetalt och betalt, och att denna högst ”privata” verksamhet i hög grad villkorats av statens ingripanden eller icke-ingripanden under hela den studerade perioden.

Platzer skriver att situationen mot slutet av 1990-talet påminner om 1930-talet. Vid båda dessa tidpunkter har det setts som samhällsekonomiskt fördelaktigt om högutbildade kvinnor har kunnat göra yrkeskarriär, vilket har lett till en ökad efterfrågan på huslig arbetskraft och krav på samhälleliga interventioner. Lågutbildade arbetarkvinnor har alltid arbetat både i och utanför hemmet utan hjälp. Lösningen för dem har ofta varit lönearbete på deltid. När Platzer sist i denna artikel (som skrevs innan lagen om skattesubventionerade hushållstjänster trätt i kraft) sätter in ”pigdebatten” i detta historiska perspektiv, resulterar det dock i slutsatsen att: ”Försöken att införa skattelättnader i hushållssektorn kunde ha varit ett sätt att bevara statens ansvar för den sociala reproduktionen i stället för att överlämna hushållstjänsterna helt och hållet till den privata marknaden” (sid 86). Och hon fortsätter: ”Subventionerade hushållstjänster kan betraktas som ett försvar för jämlikheten mellan klasserna. I stället för låga skatter och en låglönesektor, som skulle öka klyftorna mellan rika och fattiga, kunde staten ha stärkt sin roll genom att behålla ansvaret för distributionen av ekonomiska resurser”(ibid).

Den tredje delstudien, ”Vem skall sköta hemarbetet? Hushållstjänsternas betydelse för upprätthållandet av mellanskiktens livsmönster och könsarbetsdelning”, fokuserar på köparna av hushållstjänster, tvåkarriärfamiljerna. Dessa familjer kännetecknas av att de har förhållandevis gott om pengar men ont om tid. Kraven i arbetet är stora och, visar det sig, likaså kraven på hur det skall se ut i hemmet. Köp av hushållstjänster, som kan innebära allt från några timmars städhjälp i veckan (vanligt) till att ha en inneboende hemhjälp i form av en au pair (ovanligt, men ändå allt vanligare), är ett sätt att tillmötesgå dessa krav. Platzer använder livsformsanalys för att sprida ytterligare ljus över tvåkarriärfamiljernas situation. Tyvärr utnyttjas teorins potentialer inte fullt ut, men den hjälper oss ändå att se dessa vardagspraktiker på ett sätt som vi förmodligen inte annars skulle ha gjort. Intressant i sammanhanget är att karriärkvinnornas starka positioner i arbetslivet och familjernas uttalade och höga jämställdhetsideal inte tycks påverka kvinnornas förhandlingsmakt i hemmet. Det är fortsatt kvinnorna

som utför det mesta av det obetalda hemanarbetet, något som tenderar att skapa konflikter mellan makarna. Flera av Platzers intervjupersoner uppger att köp av hushållstjänster är ett sätt att undvika detta och att därmed vårda parförhållandet.

Den husliga arbetskraften, nästan alltid kvinnor, kommer ofta från fattiga förhållanden och ofta från länder utanför Sverige, och de har svårt att komma in på den reguljära arbetsmarknaden. Detta, menar Platzer, har bland annat att göra med att arbetsgivarna har ett behov av arbetsvilliga, flexibla, tacksamma och lätthanterliga anställda. Någon svensk arbetskraft som motsvarar dessa behov anses inte finnas, och om den gjorde det skulle den vara så dyr att ingen skulle hade råd att anställa.

Liknande orsaker kan anas bakom au pair-systemets tillväxt i Sverige från mitten av 1980-talet och framåt, vilket behandlas i den fjärde delstudien: "Kulturellt utbyte eller billig arbetskraft? Au pair i Sverige". Au pair kan framstå som en lösning framför allt i karriärarbetande barnfamiljer, som visserligen anlitar den offentliga barnomsorgen men som har mer omfattande behov av barntillsyn. Au pairen utför emellertid också en hel del hushållsarbete, och det är billig arbetskraft som inte omgärdas av samma arbetsrättsliga regelverk som vanliga anställda, och som heller inte har vanliga medborgerliga rättigheter. Platzer beivlar inte att många familjer är uppriktigt intresserade av andra kulturer, att de tar väl hand om sina au pairer och att dessa också skaffar sig värdefulla erfarenheter. Men det rör sig ändå om import av billig – och lätthanterlig och ganska utsatt – huslig arbetskraft under täckmanteln om kulturellt utbyte. Många au pairer kommer i dag från Östeuropa.

Avslutande kommentarer

Avhandlingen innehåller en rad intressanta resultat och många goda tankegångar. På plussidan finns också ett mycket klart och lättillgängligt språk. Trots detta skymms förtjänsterna ibland av framställningsmässiga problem, som gör att läsaren själv måste leta fram en del av de viktiga förbindelserna och de bärande resonemangen; i vissa fall förblir utsagorna något oklara. Möjligen har sammanläggningsformatet haft betydelse här.

Sammanfattningsvis tillför ändå avhandlingen i hög grad ny och viktig empirisk kunskap på ett område som fortfarande är alltför outforskat. Här förmedlas angelägna insikter om det nödvändiga men ringaktade hushållsarbetets nära och komplexa förhållande till kön, klass och etnicitet, och det sätt på vilket det fortlöpande tenderar att förpassas neråt i de rådande sociala makthierarkierna. Resultaten är utan tvekan av intresse för fortsatt forskning.

